

déseire nézve sokat láttatik engedni. — Athenaeus pedig, z' második századbéli nevezetes Író, későn is élt, és szoros megvizsgálás nélkül Aristippus ellen eminnen amonnan sokat öszve írtt a). — Ezeket 's az ezeknek tekintetek által közönségessé lett hibás vélekedéseket követte már a' mostani Vádoló.

R. J.

5.

Gondolatok a' Literatúrájának tökéletesüléséről.

Buzgó öröm, édes gyönyörködés, magas és felemelő 's egyszer'smind lelkesítő érzések foglalnak el méltán minden igaz Magyar Hazafit, midőn látja, hogy a' Nemzeti kimivelődésnek ama leghatalmasbb Organuma, a' Honni Literatúra, azolta, hogy ez előtt mintegy ötven évekkel szebb hajnalára kezde derülni: a' szebb lelkűeknek nemes felhevültök 's szorgalmas iparkodások által óriási léptekkel haladott elő; 's különösen a' közelebbi húsz évek ólta, bámulást érdemlő emelkedésre jutott. — De az igazi ember barát, ki a' résszerint valóval bé nem elégedvén: az Egészre, a' tökéletességre iparkodik: fájdalommal veszi észre, hogy Hon-

a) Az Athenaeus Munkája, Libri. De ipno-Sophistaram vagy, Philosophusok vendégsége egy mindenünnen öszve szedett sokféle Tudós Gyűjtemény, 's el veszvén azok a' Munkák, a' melyekből Ő holmit kiírogatott, már ma az Athenaeus állításait sem oltalmazni, sem megczáfolni nem lehet. — Hat ha még az igaz a' mit Carolus Stephanus, Lloyd, és Hofmann állítanak, hogy az ő tulajdon Munkája el sikkadt, es annak tsak a' későbbben készültt rövid Summája van meg?

ni Literaturánknak e' részben koránt sem tulajdoníthatunk annyit, mint annak külső előmentével dicsekedhetünk. Nem kisebbités', sem rágalom' lelke szóll belőlem; mert senki sem örül buzgóbban Hazai Literaturánknak, senki sem tiszteli méltóbban nemesebb Literátorink' munkás igyekezeteiket, és remek elme miveiket, mint én: de akárki megvallhatja velem, hogy a' Tudományokban lehető tökéletesülés nem ment úgy elé, mint a' hogy Literaturánknak ez ideig tett haladása mellett lehetett és kellett volna. Távol légyen, hogy itt Hazám' nemes lelkű Fijainak képességeket (capacitas) vetném okúl, mert ismerem én Hazám' dicsőségét; tudom, melly sok mély bélátású, széles tudományú, józan ítéletű, 's nemes érzésű Férjfiakkal bírnak mi, szintűgy, mint akármelly Külföld - országok, és így ez az ok, éppen nem a' talentomok' hijánosságában vagy szűk voltában van, hanem abban, hogy a' Honni Literaturával, annyival inkább annak tökéletesítésével, sokan keveset, vagy épen semmit sem gondolnak. (Noha nálunk sok egyéb külső környülmények is akadályozzák a' tudományos tökéletesedést, mellyek iránt már sok nemes buzgóságú Hazánkíjái szót tettek, de a' mellyeknek oka nagy részint Hazánk' állapotjában lévén: egyes emberek' igyekezetei által el nem törölthetnek, hanem az időtől 's boldogabb Jövendőktől függenek). — Igaz, hogy balgatagság is volna egyszerre tökéletességet kívánni, 's nekem is épen nem czélom Hazámíjait vádolni, sem őket tökéletességre tanítani akarni, mivel úgy valóban háládatlan 's egyszer'smind nevetséges ember lennék; hanem ama mindekkel köz, emberi 's hazafiúi szabadsággal akarok csak élni, melly szerint kinek kinek le-

het jól vélt (wohlgemeint) gondolatjait valamely tárgyról előadni, és azokat a' Haza' ol-tárára letenni.

Nem egyéb a' czélom, mint megemlíteni némelly pontokat, mellyek a' Literatúra' való-di tökéletesülésének akadályára lehetnek. Ha csak valamellyiket is közülök, jól találtam, már tettem valamit, és azoknak, a' mellyeket vagy el nem találtam, vagy talám még csak nem is sejtettem, engedelmet reménylhetem.

Minthogy minden dolognak két fő, sem egymással össze nem zavarható, sem egymástól külön nem választható, alkotó része vagy on, úgymint annak formája, és materiája: senki meg nem ütközhetik benne, ha a' Tudományt is, midőn róla tárgyképen szóllok, ezen ket-tős, egymással össze zavarhatlan 's egymástól külön választhatlan alakjában veszem fel, és róla a' szerint értekezem. És

Minthogy nekünk minden tárgyban legelő-ször is a' forma tűnik szemünkbe, és tulajdon-képen csak az lehet észrevételünk' tárgya, 's a' materia csak az által, 's annak segélyével juthat ismeretünkbe: abban sem botránkozha-tik meg senki, hogy a' formát, melly szemünk-be tűnik, veszem fel előszer, azután pedig azt, a' mit a' forma előnkbe terjeszt, annak substrat-umát, vagy materiál-részt.

A' Tudományoknak formáját vagy öltözte-tését, nevezem annak philologiai oldalá-nak széles értelemben (úgy, hogy az aestheticus oldal is benne értődjék); materiá-ját pedig, vagy foglalatját, (nem azért, mint-ha minden tudomány esupa philosophiából ál-lana, hanem hogy minden tudománynak valósá-gára tartozik az, hogy az észnek szabados és megállapított okfőji által vezéreltessék, mert

egyébként nem valódi tudomány, hanem rend és alaptalan dirib-darab (Stückwerk), 's rhapsódia annak philosophiai oldalának.

A' mi már illeti a' Tudományoknak philologiai oldalát; itt legelső a' mi szembe tűnik:

1) Az írásmód, vagy is a' pusztá helyes írás (Orthographia). És éppen ez az, a' mivel nálunk legkevesebbet gondolnak. Többnyire ki ki a' maga — nem béléltetését, mert arra gondot kevesen fordítanak, hanem — szabad kéjét, vagy megszokását követi. Melly nagy hiba ez, hogy a' formára, a' mellyben van tulajdonképen az, a' mi a' Matériának ismeretére utat nyit, nem figyelmeznak az Írók: azt csak az nem látja ált, a' ki a' formának és Matériának el választhatatlan egybeköttetését nem tudja; a' ki nem érti, hogy e' kettőnek egyesülése teszi azt az egységet, melly által a' betűket, és az általok kinyomott gondolatokat, nem mint különváltságot, hanem mint Egységet, látnunk lehet és kelletik. A' ki helyes Kritikával 's szép ízléssel bír, az tudja érzeni, melly fő dolog legyen a' formának szoros megtartása, 's melly esorbákat ejtsen ellenben akár melly munkán is annak könnyelmű fel sem vévése 's el mulatása. Én legalább úgy tartom, senki sem vészi nagyításnak, ha itt keresem egyik nevezetes okát annak, hogy noha a' Tudományoknak némelly ágaiban sok derék munkákat számlál Literatúránk: mindazáltal még ez ideig keveset emelhetünk valóságos Classicusi rangra. Mert a' mint Rumi helyesen megjegyzi: „Classicusnak az az Író mondathatik, a' ki a' jó ízlés' szabásainak megtartásával, a' nyelvnek pontos helyességét, és a' nyelv' sajátságainak ügyes használatát egybe köti

köti" a). Innen az egyébként Classicus munkákat is az orthographiai hibák rútúl el mocskolják.

Minden dolog e' két részből — formából és materiából — állván, egyiket is a' másik nélkül nem érthetjük, azért is se külön nem választhatjuk, sem öszve nem zavarhatjuk a' nélkül, hogy ismeretünk tökéletlenné 's homályos-sá ne váljon. A' ki pedig a' homályos ismeretet a' világossal egynek tartja, 's fel sem veszi: az csak olyan, mint a' ki a' ködös és felleges napot, a' tiszta fényűvel egynek tartja, azon az okon, hogy mikor sűrű fellegek vannak is gőz körünkben; a' nap csak úgy ragyog azokon felül, mint mikor gőz-körünk tiszta és fellegtelen. Különös, hogy a' Latán írásban tett legcsekélyebb orthographiai hibát is, Tudósaink, mint gyalázatos tudatlanságot, 's ki tudja minő Országos vétket, felhányják 's megfenyítik: önnön nyelvökben pedig tetemes orthographiai hibákat tenni, 's mellettek átalkodtan maradni, nem tartják szégyennek. Holott, hogy példával éljek; mennyire nem sértetnek az Etymologia' törvényei, többek közt a' cs-vel, és ts-vel élésben? melyeket legtöbben egynek tartanak a' helytelen szokás, és a' hangzatnak néminémű hasonlósága miatt. Pedig ki nem látja, hogy ezek nem csak való hangzatokra, de eredetökre nézve is egészen különböző hangok' formáji? (mint ezt másutt, Lásd. Tud. Gyűjt. 1810. IX. K.) Kevés szókkal emli-

a) Classisch heiszt der Schriftsteller, der die Beobachtung der Regeln des guten Geschmacks mit strenger Richtigkeit der Sprache und geschickter Benutzung des Eigenthümlichen seiner Sprache vereinigt. S. Theoretisch-praktische Anleitung zum deutschen prosaischen Styl. Verfasst von Karl Georg Rumi. 8. Wien 1813. p. 5.

tettem 's világosítottam). Olly szembetűnő volna az, hogy a' Magyar nyelvben lévő természeti cs hang, egészen más a' t-nek s-el öszve-
 ütközéséből származó öszvetett vastag ts-hang-
 tól, és még is azt sokan tellyességgel nem
 akarják hinni, 's ama sanyarú Ortholog, kinek
 neve 's érdeme a' Magyar philologia körül
 egyébként eléggé ismeretes, Prof. Márton Jó-
 zsef, a' Magyaroknak e' természeti hangját által-
 jában kihagyta Lexiconából, és hibásan (mert
 ts hangon kezdődő szava a' Magyaroknak nincsen)
 a' T betű alá vitte által. Pedig, hogy többet
 ne említsek, e' két szavakban: kölcsön (mu-
 tuum), és költsön (excitat, expendat, fingat),
 nem eléggé meglátszik-e, hogy e' két szó, nem
 csak jelentésére, (mert egyébaránt lehet egy
 szónak két 's több jelentése is, mint itt is az
 utóbbinak) de eredetére nézve is egészen más
 hangot foglal magában; az elsőben az eredeti
 cs-hang lévén meg, a' másodikban pedig a' t-
 ütközven öszve s-el. Költ (excitat, 's a' t.) 's
 innen költ-sön, költsön.

Ez a' kérlelhetetlen Orthologusz az apos-
 trophnak a' magánérthetők' regiménjekben ki-
 hagyását is bizvást állítja, és helyesnek tanít-
 ja. Ő az illy szószerkezt (Syntaxis); ember
 jósága, torony magassága, természete-
 tesnek és törvény-szeréntesnek tartja, és így
 megtagadja a' magánérthetők' regimenjét. De
 a' regimennek megléte kitetszik, mihelyt a'
 Constructio megfordittatik, a' mikor a' Nomi-
 nativ mellett semmi helyesség nem leszen; el-
 lenben leszen a' Dativ mellett, p. o. ember
 jósága, megfordítva: jósága ember nem
 csak hibás, de értelemről üres is; ellenben ez:
 embernek jósága megfordítva is: jósága
 embernek, helyes és tellyes értelmű. Látni

való tehát, hogy az illy regimenekben az egyik magánérthetőnek mindég Dativban kell lenni, 's ha mikor a' szebb hangzás, vagy ékes beszéd kívánja, hogy a' Dativusz' ejtését el hagyjuk: az elisiót apostropphal szükség jelenteni. De ha egyébért nem, csak a' világos értelemért is méltó volna az apostroppal élést el fogadni, mivel ennek kihagyása sokszor homályosságot szerez, mint erre többek közt példa lehet Fáynak egyjik szép meséjében imez sor: Örül szívem szerelme ezen bizonyos jeleinek, a' hol az apostroph ki van hagyva; 's noha ezt a' figyelmes ember mind a' mellett is megérti: mindazáltal, valami csak egy pillantatig tartó kétsésséget 's homályt szerezhet is; azt nem tarthatja helyesnek, a' ki a' Grammatikai correctséget illendően méltatni tudja; midőn látja, hogy az apostroph' feltevése (örül szívem szerelme' ezen bizonyos jeleinek), a' regiment 's véle együtt az értelmet is mintegy intuitívvé teszi. Ámbátor én ez említett hibát; typographiai hibának tartom, mint hogy az érdemes Szerző Úr másutt él az apostropphal: mindazáltal szabad lett legyen azt felhoznom, annak bizonyítására, hogy az apostroph' kihagyása homályt szerezhet.

Nagyon panaszkodnak az Orthologuszok azon is, hogy az újítók az ő betűt igen szaporítják a' Magyar nyelvben. Noha ebben van valami igazság: mindazáltal vannak olly esetek, mellyekben az ő betűt, nem mint szaporitást, hanem mint szükséges 's értelmet világosító eszközt tekinthetjük. Ennek leginkább helye van a' birtokos értelmű magánérthetőknek leírásában, a' hol külömben homályosság leszen, p. 9. A' Papok abba mutassák meg Nemzetek eránt való hűséget (Lásd. Már-

ton István : Görög nyelv' kezdete. p. XIX.).
 Itt e' szó: Nemzete k, birtokos Singularis
 Nominativ helyett van, holott tulajdonképen
 pluralis Nominativje a' Nemzet szónak. El-
 lenben mihelyt helyesen írjuk: A' Papok ab-
 ban mutassák meg Nemzetök eránt hűségöket—
 egyszerre átlátszik igazi értelme. — Éppen
 nem elég pedig az ellenkező értelmű lévők-
 nek azzal álgni elő, a' mivel Révay a' mej-nek
 (pectus) lly-el írását védelmezte, hogy tudni-
 illik az Olvasónak figyelme ne csapongjon szél-
 lyel, hanem azon függjön, a' mit olvas, 's úgy
 megfogja tudni, hogy a' melly, mikor tol-
 mácsolja a' relativum pronoment, (qui, quae,
 quod), 's mikor a' pectus-t. Mert, ha az olva-
 sót a' Contextusra utasítjuk, és a' világos ér-
 telmet az ő képességétől, nem pedig az írás'
 helyes voltától függesztjük fel; úgy ez is he-
 lyes írás lesz: Kettes Batjam Uram,
 mivel a' figyelmes Olvasó ezt is megfogja ér-
 teni. Ellenben mennél inkább igyekezzük ma-
 gában a' dolog' valóságában fundálni a' helyes-
 séget, annál feldönthetlenebb lesz az. Bére-
 kesztésül nem látom feleslegnek e' jegyzést,
 hogy ámbár a' helyes írásban az Etymológiát
 illendő tekintetben kellessék is venni: mind-
 azonáltal nem szükséges azt olly nagy szoron-
 gással követni, mint Prof. Beregszászi, a' ki
 többek közt így tanít helyesen írni: a k g a t,
 s z a k g a t 's a' t. csak azért, mert e' szók in-
 nen származnak: a k a s z t o m, s z a k a s z t o m.
 Mert valamint a' magánhangzóknak, úgy a' más-
 salhangzóknak is kedvetlen öszve ütközések-
 ben, az euphonia' törvényeit minden palléro-
 zott Nemzetek, nem csak a' kimondásban, ha-
 nem a' leírásban is eleitől fogva megtartották,
 (p. o. scriptura, nem scription 's a' t.) 's né-

künk is meg kell tartanunk, ha csak örökre száraz és darabos Etymologuszok nem akarunk maradni, 's ha Szép Írók akarunk lenni.

2) A' szavak, el vonva (abstracte) vévén azokat. — Az írás képe (formája), a' szavak pedig színei az előadandó dolognak; és így mindenik különös 's nagy gondot és figyelmet kíván. Ugy tartom, egy Aestheticus érzéssel bíró ember sem egyezne meg abban, hogy minden dolognak azon egy színt adjuk, mivel azzal el árulná ízléssel nem bírását. A' jó ízléssel nem gondolásnak pedig minő nagy befolyása legyen az embernek gondolkozás-módjára, sőt cselekedeteire is, nem szükség bizonyítanom. Hanem inkább egy igen közönséges visszaélést említek meg a' szavak körül, melly szerint igen sokan a' szókhán semmi válogatást nem tesznek, azért is, a' mint Csokonai mondja, nem csak ők magok béakarják érni azon egynehány szókkal, mellyeket kaczagányos Apáink Ló-haton hoztak ki Scythiából; hanem másoknak is Aütosz-epha menydörgéssel megszabják, hogy azokkal beérjék, 's azon vakmerőket, kik az alaptalan 's nevetséges Dynastiát hátra vetik, Nemzeti bélyegöktől megfosztják, nyelv-rontóknak, 's Nem-magyaroknak kárhoztatván őket. — Ugyan mit ítélhetni olly emberekről, kik a' Honni kimiveltetésnek önként gátat vetnek, és a' miveletlenségben maradást, tökéletességnek nem csak praetendálják, de még parancsolják is. Való, hogy Neologiánk' Hősei nagy lépést tettek egyszerre, és túl hágtak a' máj időszak' korlátjain; de épen ezt kell nekik hálálnunk, és érdeme szerint becsülnünk, nem pedig becsmelnünk azért, hogy a' tökéletesülésnek néhány éveit elebb húzták, a' minél sem háládatlanabb, sem időt-

lenebb becsmelést nem tehetnék. Ám védjék az Orthologok fejeskedő államányaikat, de az ember nem arra vagyon rendelve, hogy születése' hibájiban, 's el szoktatása' megrögzéseiben maradjon, hanem hogy szüntelen előbb menjen, 's ki az a' vakmerő, a' ki néki kötelességévé tehesse, hogy feljebb ne merészeljen emelkedni? — Igaz, hogy az Orthologusok nincsenek önnön erősítések szerint a' tökéletességnek ellene, de micsoda tökéletesség lehet ott, a' hol legelső 's legfőbb dolog a' szép ízlésnek számkivetése! a' szokásnak és köznépi nyelvnek pedig imádása! a' mint ezt minden munkájikban láthatni.

Azonba éppen nem azt sürgetem, hogy ki ki minden ok nélkül, és mindég újítson, a' mire semmi szükség sines; sőt vajha az emberek amaz arany tanácsot: *Mindennek ideje és helye vagyon*, — minden dolgaikban, 's az illyekben is megtartanak! — De vagynak olyanok, kik a' grammaticálásban tulajdon szeszélyöket követik, és a' dolognak szántsándékkal a' legkülönösebb, 's komédiás oldalát keresik. Az illy Nyelv-különczök (Philologiai Sonderlingek), millyen vólt hajdan Barczafalvi (a' kinek azonban sok jót és szépet is köszönhetünk), 's most legújabbán Kassai; — tehetnek ugyan hasznokat és érdemeket a' nyelv körül, sőt valóban tesznek is, de ha a' Komédiázással felhagynának, még többet tennének. Ok nélkül grammatisálni, 's akár megy akár nem megy, erővel kietymologisálni valamit, nem egyéb, mint Cum ratione insanire, az ész haszontalanságra vesztegetni.

3) A' Sztil, mellynek aesthetikai minősége, a' szavaknak épen nem történetes 's válogatatlan öszverakásokban áll, mint némel-

lyek vélik és gyakorolják. Való, hogy a' Sztíl nem egyéb, hanem szavaknak egybefűzésök, de (meg kell jegyezni) helyes és szép egybefűzésök. A' Sztíl teszi tehát tulajdonképen a' tárgynak aestheticus oldalát, mert ámbátor sokszor egy szóban is lehet az fellengző, ünnepegy, vagy egyéb szépség, de, hogy az valóban szép legyen, az öszve függés (contextus) csinálja ki, vagy végzi bé; és így a' tárgyat (materia, Stoff) a' szépségre a' szó adja, a' képet (formát) pedig a' Sztíl. A' honnan már ki láthatja, hogy a' jó ízlésű embernek épen nem mindegy ez vagy amaz szóval élni, még akkor sem mindegy, ha a' szavak egymással hasonló jelentésűek. Egy igazi Aestheticus érti és érzi a' leghasonlóbb jelentésű szavaknak is különb különb grádicsait, és a' szerint tudja őket használni. Egyszer'smind a' hol a' szükség kívánja nem retteg a' köz-úttól el térni, 's új hajlásokat, és új szavakat képzeni. Vajha az engesztelhetetlen Orthologok szívökre vennek, hogy csak ez lehet a' Nyelv-mívelésben a' legbátorságosabb 's legbizonyosabb Kalaúz, és ez a' képző hatalom vedlesztheti ki a' nyelvet a' tág szokásnak előitéleteiből, melly által a' Hoani Literatura véghetetlenül sokat fogna nyerni. Nem kell helyt adni amaz idétlen rettegésnek, hogy ez miatt a' nyelv egészen megváltozik, 's megfosztatik eredetiségétől. Nyelvünknek bátrabb 's nagy lelkűebb Hősei kár nélkül lépdeltek e' magas és szép pályán, 's vallyon ha a' régi mellett maradván, most is úgy írának, mint Debreceni Főris István 1084-ben: „ez Laistromot újobban revidiálam, polialam, augealam, és így edes Istenem segítségével által absolválam”. Tisztább 's magyarabb volna-e nyelvünk, mint mostani Literátorink'

kezök alatt? — De minthogy kinek kinek jusa van a' dolgot olly szempontból nézni, millyent neki önnön belátása nyújt, legyen elég ennyi, 's ez is csak mint vélemény, mellyet az ellenkezően gondolkozóknak ajánlani bátorkodom.

Vannak a' Sztil körül más nemű hibák is, mellyek említést érdemlenek. Illyen a' prosának és poétai Sztilnek öszve zavarása. — Né-melleyek úgy hiszik, hogy csak vers-sorokba legyen szedve a' beszéd, azonnal poésisz; más-sok azt tartják, hogy a' poésisz minél czikornyásabb, dagályosabb, és minden öszveállítás nélkül egybe fűzött phantastaságokban áll. Vannak olyanok is, a' kik prosát akarván írni, azt vélik, hogy azt szebbé nem tehetik, mint ha azt minél több és keresettebb poétai virág-zatokkal (Floskelekkel) felczifrázzák.

a) A' mi az elsőt illeti; hogy a' poéziszt nem a' vers-sorokba szedés teszi, ezt a' hozzá értők egyszerre átlátják, valahányszor illyen poétátlan versek kerülnek szemekik eleibe. Azért is erről szót szaporítani nem akarok, hanem egy példával fogom a' dolgot szemmel láthatóvá tenni:

Verestói: Lelketeket semmi búval ne rettentse

Az Isten, sőt minden gonosztól megmentse,

És minden naponként mennyből kijelentse,

Hogy néktek mindenben szolgál a' szerentse

Orczy: Boldog a' halandó, ki félre szegletben

Sorsával elégszik, él mint esméretlen:

'S nem kap a' mulandó jókon, ditsőségen,

Rab nem vólt, szabadon járt egész éltében.

Hogy az első prosai áldás, a' második pedig poétai Strophe legyen, kiki egyszerre láthatja.

b) A' kik a' poésiszt minél dagadtabb Sztilben, 's értelemtől üres czifrában helyhetik, olly messze vannak a' való poézisztól, mint ég a' földtől. A' ki a' Nagy József' nyomtatott verseit ismeri, mellyek Sáros-Patakon, a' Poétai Gyűjteményben kijöttek, nem fogja ezt soknak tartani; a' kinek pedig még a' nyomtatatlannokkal is van szerencséje ismeretségben lenni: csudálni fogja, miként léphet a' magával nem bíró eszelős (phantasta) el ragadtatás olly nagy grádicsra. — Ez azért érdemlette kiváltképen a' megemlítést, mivel e' korcs-poézisznak számtalan bámulóji, magasztalóji, és majmolóji találkoztanak eleitől fogva, 's találtatnak most is, kik épen olly átalkodtsággal gúnyolják magasbb ihletű Költőjinket, millyennel ezeket egyetlen, 's egyedül igazi Poétának tartják 's magasztalják.

c) A' kik a' prosát úgy tartják szépnek, ha az poétai virágokkal bővelkedik, azok egy fontos tárgyra, úgymint a' való prosára nézve nagy vakságban vagynak. Hogy pedig magamat annál világosabban megértessem, a' való prosát megkülönböztetem a' folyó beszédttől. Mert poésiszt lehet előadni folyóbeszédben is, mint ezt Gesznernek, Fenelonnak, Wielandnak, 's másoknak folyó beszédben írt poétai munkáik, Göthének 's Schillernek folyó beszédben írt Drámáik mutatják. — Nehéz ugyan itt határlineát vonni, mindazáltal talám legvilágosabban fejezem ki magamat, ha azt mondom, hogy a' prosa a' Poésisznak épen az Opposituma; és így, a' ki prosái tárgyat dolgozván, azt szükségtelen poétai színekkel 's phantasiákkal czifráztatja: lehetetlen hogy az Ismerő (Kenner) előtt nevetségessé 's ízetlenné ne váljon. Nagyobb helyesség 's világosság' okáért egy péld-

dat, még pedig követésre méltó példát hozok fel: a' Dugonics' Románjait. Ezeket a' Nem- ismérő prosának tartaná, holott épen nem az. Vesse bár össze a' Román' textjét az alatta lévő Históriai jegyzetekkel: megfogja látni, mint különbözik a' kettő. A' Románhoz poétai szín is kell; a' Historiához egy csepp se. Még a' mi legprózásabbnak látszhatna is egy némelly előtt, tudniillik a' közbe szőtt számtalan példabeszédek, azok is meg annyi poétai színek, az előadásnak elevenebbé tételére, 's a' régi Magyar karakternek mintegy tapintható, 's egyszer'smind bevégző (vollendend) kifejtésére állanak ottan. És ez az a' példa Literaturánkban, melyet a' prózának és poézisznak megkülönböztetésére elegendőnek itélek; ajánlván egyszer'smind követésre, mint tökéletes must- rákat, Hazinczynak, Horváth Jánosnak, 's más illyeknek prózai darabjaikat.

Bérekesztésül emlitem még azon vissza é- lést, melly szerint sokan Kritikai ízlés nélkül keverik sajátágaikat a' Sztil közzé. Nincsen egy egy szebb tulajdon, mint ezt a' sajátágot, (a' mit tulajdonkép' originalitásnak mondhatni) a' mesterség' szabásaival egyezően feltartani. Sztern (Sterne) Lőrinczet minden munkájában egészen kilehet látni, 's úgy tet- szik az olvasónak, mintha fenekestől ismerné őtet, 's melly gyönyörűen, melly édes vonszó erővel mutatja ő ki magát mindenik sorában! — De ellenben soha nevetségesebbé nem teheti magát akárki is, mint mikor sajátágát vakon követi, és a' kül-világ' ízlését számba nem ve- szí. Millyen mocskokat szülhet ez akárki' írá- sában, lehet látni a' Prof. Márton István Úr' feleleteiben, mellyekben illyeket bőven talál- hatni. De elég legyen a' számtalanok közzül,

a' Vitkovics által kiadott Hazafiúi elmélkedés Szerzőjét emlitenem (Tud. Gyűjt. 1817. XII. K. p. 1—14.), melly különben sok szép, és megfontolásra valóban méltó gondolatokkal bővelkedik. Micsoda sajátság ez! p. 6: „Mintha kezem lábom metélve állitanád, hogy ellenemre nem vagy, mert a' fejemenek békét hagysz, nem pofozod, se nem ütöd: Gondolj Hóra Kloska helyett Hazádban egy Szenekát; lásd osztán, ha kiesínálhatod e' homlokod alatt Nemzetednek általok való öldököltetését”? — Ismét p. 8: „Hadd állítsa az emlékezet a' Mirandoli Pikóról, hogy ifjúságában huszonnégy nyelvet tudott; meglehetett úgy, mint mikor a' szorúlt Magyar vásárban dadogja a' Tóth embernek: He Donnyez toto deszku; de ennél fogva ha tóth papolásra kényszerítettnek, tsak eshetne egy kevés nyűgbe”. pag. 9: „Írások módjának halála a pofádnak tövéről füledet lemarczongja”. Mellyeket azonban nem kisebbitésből, sőt inkább őszinte hazafiúi szeretetből hoztam említésbe. Mellynek bizonyosságául nem mellőzhetem el a' Tudós Szerző Úrnak ama szép és valódi természetes (naif) sajátságát, p. 12: „Legyen elég ez egy pusztai gazdától; kihez mikor legcsendesebben elmélkedik, gyapjas bundájával gulyássa tolódik be, 's lábát feltartván: ni Uram! mond, kihullott a' esizmám' talpa, csizma kell, — és valamennyi Lycurgus, Brutus, Zerdus, Zaleukus, Minos, akár Cezár volt e' világon, mind egyszerre veri ki fejedből”. Bár melly tartaléktalan kinyomása legyen is ez a' sajátságnak: mindazáltal lehetetlen benne nem gyönyörködni.

Ennyit a' tudományok' formalis oldala el-
len tenni szokott nevezetesebb botlásokról. —
Hátra van, hogy szóljunk valamit azon hibák-
ról is, mellyek a' tárgy körül tétetnek, vagy
a' philosophiai oldalról.

1) Első hibának teszem fellépő Irójinkban
azt, hogy pályájokat szeretik Recensió'n kezde-
ni. Azonba kérem Olvasójimat, félre ne értse-
nek. Mert igaz az, hogy nincs a' tökéletesü-
lésre bizonyosbb út, 's a' megéredésre hatha-
tosbb eszköz, mint ha az ember fiatal esztendei-
től fogva ítélő tehetségét gyakorolja, és a'
Kritikus érzést magának korán megszerzeni i-
gyekszik; az pedig csak úgy eshetik meg, ha
minden könyvet megfontolva 's béléltásaihoz
mérve, az az rostálgatva olvas. De meg kell
tartani, hogy azt, a' mi eszköz a' nyomossá-
ra (soliditas), czéllá ne változtassa; ne azért
ítéljen, hogy Recensens legyen, hanem hogy
magának Kritikusá lehessen, az az, tanuljon
és magát tökéletesítse. Azért sohól se kell na-
gyobb figyelemmel, részrehajlatlansággal és
vigyázással lenni, mint ebben. Mert a' ki min-
dég recensealni akar, magáról többnyire el fe-
lejtkezik, és izetlen 's tudatlan Kritikussá vá-
lik, mint az Apellesz' vargája. A' honnan látni
való, hogy a' Kritikus érzés' gyakorlásának a'
kezdő fiatal emberre nézve privat studiumnak
kell maradnia, és nyomossággá, pontossággá
's helyességgé érednie. Mit várhatunk az olly
fiatal embertől, a' ki még maga semmit se dol-
gozott, 's fundamentomosan nem tanúlt, 's leg-
először is egy fenhéjázó Recensióval áll elő,
's tudósítja nagy göggel, és éretlen hánykódás-
sal a' tudós világot, hogy ő ez 's ez munkában
illy meg illy hibákat lelt? A' ki a' dologhoz
ért, az szólják, és senki se Kritikuskodják

csak azért hogy el mondhassa, hogy neki is van már recensiója. — Bátor ez némellyek előtt nagyítva látszik is, de én megvagyok győződve, hogy sok szép elméket ez a' rostálgatásra fajulás távolít el a' megéredéstől, és időtlen Hritikászterekké tesz, holott magok útján a' Hazának nagy hasznára lehettenek volna. A' Recensiónak is van ideje, és a' Kazinczy' 's Kölesey' recensióját minden igazság szerető ember köszönettel vészi, és még ott is kénytelen őket tisztelni, a' hol a' tökéletesnek bámúlt munkának kéméllés nélkül fedik fel hibáit, 's legkedveltebb előítéleteikből vetkeztetik ki az embert.

2) Második nevezetes hiba az, hogy nevedő Ifjaink szeretnek Polyhisztorok lenni. Nem a' tudományokba mélyebb bélátást, nem a' nyomosságot teszik czélul magoknak, hanem a' minél szélesebb isméreret. Mindenbe belekapnak, semmit se végeznek. — Ez a' Polyhisztorság némi némű könnyelműséggel, 's lepkei ledér nyaláunksággal jár együtt. Elő vesz valamit, azt nagy kívánsággal és nyugtalansággal nyomozza, de ismét más jut eszébe, a' mit hasonlóan szeretne tudni, azért is ezt el hajítja, 's máshoz fog. Látni való, hogy az illy tanulás csak felüleges, soha a' dolog' beljébe nem hat, és legnagyobb tökélyében is csak hisztóriai 's literariás tudás marad. Ezen felül vele jár az olvasásnak zabolátlan dühe; semmit helyesen meg nem választ, semmire illendő gondot 's figyelmet nem szán, hanem csak azon van, hogy minél többet, 's ha lehet, mindent öszve olvashasson. — Micsoda Literatort várhatunk az illyenből? — Ha íráshoz nincs kedve izetlen és kecsély (seicht) pedant marad; ha pedig az Authorvágys is meg van benne: alig

olvasott valamit, már közre akarja tenni, már tanítani akar, mintha a' világnak az ő tanítására szüksége volna. 'S micsoda tanítás az! Itt sem azt nézi, hogy felvett tárgyát kimerítse, sőt érdeme szerint csak érdekelje is, hanem azért veszi fel a' tárgyat, hogy minél több töredék ismereteket rend és egybefüggés nélkül össze halmozhasson, és tudassa a' világgal, nem azt a' mit magyarázni akar, hanem hogy mennyit össze olvasott ő, a' mit más nem hallott, és neki ez a' cél; de már az, hogy használjon, 's a' köz jót elő segítse Sphaerája alatt van. Hogy ez a' Tudományokban lehető igazi tökéletesedésnek igen nagy kárára van, úgy tartom, nem szükség bővebben magyaráznom. Azért abba nem ereszkedem, hanem inkább, hogy részrehajlatlanságomat megmutassam, azt jegyzem meg, hogy ez a' polyhisztori szellem, eredetire nézve természetes dolog, és önkényes következése az ember' szünetlen nagyobb tökélyre törekedő vágyásának, ahozképest kisebb vagy nagyobb mértékben minden okos emberben feltalálhatik. Ki is volna olly alacsony, hogy nemes tehetségeit gyakorolni, elébb vinni, és többet többet tudni, sőt a' hol szükséges, másokkal közleni is ne óhajtsa? Csak hogy mint mindenben, úgy kiváltképen illy fontos dologban igen szükség a' visszaélést távoztatni, és épen az ellen buzgódom én, 's a' ki a' valóságot szereti, nem fogja idétlen dorgálódzásnak venni szavaimat. Ki ne únná el a' mindennapi társaságokban a' mindent lenéző 's hánytorgató, és mindent tanító izetlen pedantok' üres csevegéseit 's leczkézéseit? — 's a' Literaturában a' nagy dölyfel (fastussal), széles, de sovány és kecsély hisztóriai ismeretekkel készült anekdotálásokat? Épen nem az ál-

tal tanulhatunk többet, ha mindenbe kapdosunk; hanem inkább, ha mindent a' lehetségig, 's belső velejéig el hatni (penetralni), és nyomosságra jutni igyekezünk. Felettébb igaz az, a' mit Seneca mond, hogy ha igazi tudományra akarunk jutni bizonyos jól megválasztott elmékkel, a' legjobbakkal — nem a' legtöbbekkel — kelletik táplálkoznunk. A' mint Fáy mondja: keveset, de jól emészte.

Hátha azt is meggondoljuk, hogy ebben van egyik oka annak is, hogy az eredetiség nálunk olly ritka, és olly nehezen serkenhet fel. A' Külföldnek megszámlálhatatlan Literatúrai productumai igen sokakat e' polyhisztoriszin' hajhászására ámítottak. Ki győzné azokat mind megolvasni? elég lenne-e arra századokig tartó élet is? — és még is kevésnek jut eszébe, hogy végetlen 's szintolly haszontalan munkához fogott, mint a' Danaidák. A' mindent bényelni vágyó éhség nem enyészik; a' megfontolás pedig és az Originalitas' kifejtődzése elmarad. Pedig itt volna a' tökéletesülésnek legerősebb fundamentuma. Mert igaz ugyan, hogy a' Szép ízlésnek kifejtését a' pallérozott Nemzetek' elme műveiknek által tételők szerzi, de a' belső tökéletesedést az ezekre épített Honni iparkodás (eredetiség), 's annak gyümölcsei (eredeti munkák) segítik elő.

3) Figyelmet érdemel az is, hogy a' tudományokat öszve függésben kellene venni és tanítani. Valóban méltó az el fogadásra Schellingnek ama feltétele, hogy a' tudományok' öszveségét, ha abban igazi előmenetelt akarunk tenni, úgy kell nézni, mint egy Organicus egészet, mellynek minden részei szoros egybefüggésben vannak, ahoz képest akármellyiket is, ha izoláljuk a' többtől, soha tökéletesen

nem bírhatjuk, hanem tudni kell, mellyik mi-
csoda helyet foglal el az egészben, 's minő
egybefüggésben van mind magával az egésszel,
mind pedig a' többi részekkel a). Azt csak
ugyan senki se tagadhatja, hogy mindenféle
tudásink azon egy észnek munkáji, és így ha
azoknak tárgyaik különbözék is, de a' formalis
egység mindenikben meg van. Már én annyira
nem megyek, hogy ő vele a' képet és a' tár-
gyat egynek tartsam. Az a' mit én mondok,
megálhat Schellingianismus nélkül is. — Azt
sem akarom, hogy minden tudományt együtt
kellessék tanítani, hanem csak e' kettőt:

a) Hogy valamellyik Tudós készítene olly
munkát, mellyben a' Tudásnak, mint organi-
cus egésznek öszve rakása, mindenik résznek
szabott igazi helye, és mind az egésszel, mind
a' részekkel egybe függése, szorosan és he-
lyesen meghatározottasson, mint ebben Schelling
próbát tett, már azt akár nevezzük Methodolo-
giának az ő példája szerint, akár egyébnek, a'
mi a' dolgot jobban jelenthetné.

b) Hogy a' gondolkozásban, 's azután in
praxi a' beszédben 's írásban is igyekezzünk Sy-
stemát bevinni, még pedig ollyat, a' mit leg-
helyesebb okokkal támogathatni. Ennek is a'
fundamentoma magában az okos emberi ész'
természetében van; mert noha ő mindent in
fragmentis és successive ismer és tanul meg;
de azt a' mit illy módon kitapogatott természe-
te szerint igyekezik rendbe szedni, és az egybe
függés' pontos meghatározásával tudását a' le-
hető tökélyre vinni, és míg ezt nem cselekszi,
nincs is igazi tudománya. — Nem tagadhatom

a) Vorlesungen über die Methode des academischen Studiums.
8. Tübingen, 1803. pag. 7.

ugyan el a' Systemásságnak rossz oldalát is, tudniillik hogy az, az emberi ész — sokszor nagyon is — megköti. De a' vígyázó ember a' Systemásság mellett is feltudja tartani a' nékie szükséges és elégséges szabadságot (noha meg kell vallani, hogy az ilyenek kevesen vannak, a' mint az egyébként legnagyobb tudománnyal bíró Sectariusok' példájikból bőven láthatjuk. Lehet-e nagyobb átalakodtságot gondolni, mint a' Kantianerek 's Antikantianerek, Browneianusok 's Anti-Browneianusok, 's más ezerféle Secták közt találunk?); a' ki pedig azt feltartani vagy nem tudja, vagy nem meri, vagy restelli ne a' Systemának, de ön magának tulajdonítsa megkötötését. — Azoknak pedig a' kik ex principiis minden Systemáktól függetlenek akarnak lenni, és tellyes szabadsággal pro humore suo philosophálni, el mondhatom, hogy kívánt szabadságokat ugyan el érik, de soha magokat meg nem állapíthatják; minden pillantat, minden szeszély változtatja gondolkozásokat; ismereteik örökre töredékek maradnak; tehetnek ugyan igen helyes és éles ítéletet egyes dolgokról, de elő nem tudnák adni egyszerre, mit tudnak, és miért? minthogy soha azt a' mit tudnak, rendbe nem szedik, és magokat meg nem állapítják. Abban, a' mibe bele szólnak Dogmaticusok, holott valóban Skeptikusok.

4) Minekutánna a' Systema (mellyet a' tudomány' valóságának mondhatunk) megvan a' tudásban, azon kell lennünk, hogy az, végeztelére intéződjön. Nem avatkozom a' tudomány' végezteljének speculativ kikeresésébe, mert akármit 's akármelly fellengösen beszélnek is arról, csak oda kellene annak kimenni, a' mit minden nemes érzésű és igazi ember, mint utolsó végeztelt el ismer, és szívéből óhajt, és ez

nem egyéb, hanem: ember-boldogság. A' kinek van szíve ellent mondani, ám mondjon! én részemről ennél sem édesebb, sem dicsőségesebb végczélt nem ismerek, és isméri nem is óhajtok. — Vajha minden igyekezeteinkben 's cselekedeteinkben ezt tennénk végczélul! akkor fognánk a' valódi tökéletességet, a' mennyiben általunk 's tőlünk el érhető látni, érezni, és boldogító érzések közt tapasztalni. De a' részrehajlatlan Ismérő fájdalommal látja, hogy sok, egyébként practicus munkák, nem annyira e' végczélnak valósitására, mint a' tudománynak mutogatására vannak készülve. De távol légyen, hogy én azon borzasztó visszaélést, melly szerint az erőtlen emberek olly ritkán tudják az eszközöket a' végczéllal megegyezésbe hozni, hosszasan festegessem, és magamat, a' ki szintén úgy a' gyarlóságnak alája vettette vagyok, illy dologban Biróvá tégyem. Elég légyen egy rövid észrevételt tenni, melly az említett visszaélésnek ritkítására talám tészen valamit. Az észrevétel ez, hogy mindenben a' praxist tegyük czélul. Talám nincs olly tárgy, nincs olly el vont ismeret, mellynek practicus oldala ne volna, mihelyt azt kikeresni nem restellenénk. Ezen feltételnek kifejtégetése igen messzire vinne, mellyre nézve csak azt mondom, hogy az igazi ember-barátot a' legtheoreticusabb munkájából is meglehet isméri. Továbbá, hogy a' tudomány bár melly nagy, bár melly bámulandó légyen is, de míg ez a' végczél együtt nem jár vele, nem igazi tudomány, hanem alakosság 's szemfényvesztés; mert minden tudománynak a' végső tökélyt csak ez adhatja meg. Mit ér a' világnak minden tudománya is, ha senkinek sem használ? Jóllehet pedig a' legpracticusabb iparkodásainknak is a' haszna nem

mindenkor tőlünk függ: de az mindenkor tőlünk függ, és feloldhatatlan köteleztetésünk, hogy azt minden tetteinkben vég czélul tegyük, és ekképen bétöltsük Plátónak amaz arany mondasát: Non nobis solum nati sumus 's a' t.

Nem kétlem, sőt bizonyval tudom, hogy vagynak több eszközei is az igazi tökéletesülésnek, de legyen elég nekem ennyit emlitenem, mellyek ha nem a' leghathatósabbak is, legalább talám nem megvetésre méltók. Ezek a' pontok mind a' tudományban magában nyugvó és attól függő-eszközök. Hülső eszközeit a' mi illeti a' tudományos előmenetelnek, millyenek a' Tudós társaságok, különbféle jeles intézetek, folyó irások, a' nyelvnek és Literatúrának kelete, jutalmazások 's több effélék, azokról sok hálát érdemlő nemes Hazafiak irtanak, de azok résszerint egyes embereknek hatalmokban nem lévén, résszerint az időtől és környülményektől függvén, az én író-tollam által elő nem segíthetnek; bár mennyire óhajtsam is Nemes Hazámnak közönséges 's mineltellyesebb virágzását. Legyen elég tehát azon örülnem, a' mivel már bír Hazánk. Literatúránk' egén tovább megtovább terjed az ujjult fény, ha szinte a' homályt még egészen el nem űzhette is. A' Hajnal' feltámadta után kezdett nálunk is lassandan meggyúladni a' józan izlés' fáklyája, mellyet ha bár idegen láng gyanánt nézett is a' nagyobb rész; de az avatottak örömmel fogadták 's meleg gerjedezéssel ápolgatták a' szent szikrát. — 'S ennek a' legszerencsésebb következései lettek. Mert noha a' régít követők a' jobb izlésnek tiszta szabásait el nem fogadták is: mindazáltal az azt követők' példája interessálta és — ha más úton is — részvételre gerjesztette őket. És így nincs egyéb

hátra hanem hogy örüljünk, minden jót reményljünk, de egyszer'smind — a' mitől minden függ — igyekezzünk!

Bérekésztem jólvélt előterjesztésemet azzal a' megjegyzéssel, hogy ha valaki vakmerő büzgödásnak venné szabad kitételeimet, vagy pedig sértést keresne benne: higgye el, hogy én a' magam ítéleteit minden kifogás nélkül megállhatóknak, annyival inkább csálhatatlannak nem tartom, azért is azokat soha norma gyanánt nem applicálok, hanem mint privát véleményemet adom elő, még pedig koránt sem sértő szándékkal, a' mitől olly messze vagyok, mint ég a' földtől, hanem leplet nem ismerő egyenes szívem' dictálása szerint. A' ki nek ez elég nem volna, tartsa meg, hogy valamint nekem van szabadságom önnön belátásom szerint itélni másokról: úgy másnak is hasonló jusa van felőlem önnön belátása szerint itélni, és én a' másképen gondolkozóra soha sem fogok neheztelni, mert már arra nincs okom, sőt kísértetet sem érzek reá magamban. De szabadon kimondani: ez nékem nem tetszik; mi vétek van ebben? Semmivel több, mint ebben: ez nékem tetszik. Még is az elsőben többnyire minden ember megütközik, sok haragra is gerjed; a' másikat mindenik kíváncsian kapja. Holott a' ki az embert valójában ismeri (de csak úgy ismerheti, ha az ismerkedést önn magán kezdi), az sem egyiken sem másikon nem tud csudálkozni, sőt mindegyiket természetesnek leli. Csak az haraghatik a' vele ellenkezőre a' ki magát nem ismeri. Mindnyájan szeretjük, sőt mindentől megkívánjuk ítélő tehetségünknek szabados használhatóságát, azonban másoknak még sem akarjuk megengedni, 's mikor élnek e' jussokkal — mint-

hogy meg nem gátolhatjuk — haraggal fizetünk érte. A' valóságos sértést el szenvedni gyávaság volna, de a' pusztá itélet nem sértés, és a' ki azt is sértésnek veszi, nem látja által, hogy maga sérti meg magát. Ne haragudjunk, hanem tanítsuk jobbakra egymást, a' mit minden okos és jó ember háládatos szívvel fog venni. Ez a' rövid apologia szükséges volt, mert ez is egy hatalmas eszköze az igazi tudományos tökéletesülésnek.

B. S.

II. L i t e r a t u r a.

A. H a z a i L i t e r a t u r a.

Könyv-esmertetések.

Bevezetés a' Diplomatiába (,) vagy is az Oklevél esmérlet Tudományába (,) T. T. Schwartner Márton Úr után; némelly változtatásokkal 's hasznos bővítésekkel Magyar nyelven kiadott Perger János, Bihar Varmegyei Fi 's a' Tekéntetes Királyi Táblánál hites Ügyvéd. I. Rész az előszón és Ajánló-levelen kívül 162. II. Rész 182. III. Rész 280 l. nyóltzadrét, hat rézre metszett Táblával. Petrózai Trattner János Tamás betűivel 's költségével. 1821.

Mi legyen e' jelenvaló Munka 's millyen tekintetben kelljen azt venni, az a' Munkának Jelentéséből 's homlok-írásából is kitetszik; tudniillik, hogy ez némelly változtatásokat 's bővítéseket kivévén, mellyek többnyire T. T. Horvát István Recenziójából *) vétettek, T. T. Schwartner Professor ezen Munkájának: „Introductio in Rem Diplomaticam” for-

*) Tud. Gyűjtemény 1819. eszt, VIII. Köt. 's k.